
Kós Károly

TÍZ ESZTENDŐ ERDÉLY MŰVÉSZETI ÉLETÉBŐL

(1919-1929)

AZ IMPÉRIUMVÁLTOZÁS ELŐTT

Ha erről mondani akarok valamit, amit meg is lehessen érteni, akkor mondanivalómatazzal kell kezdenem, hogy számot adjak az impériumváltozás előtti Erdély képzőművészeti életének állapotáról. És ha az, amit erről el kell mondanom, talán sokaknak rosszul is fog esni, arról én nem tehetek. Mert meg kell állapítanom; hogy az impériumváltozás előtti Erdélyben nemhogy nem volt művészi élet, de szerves, építőművészi életmunkáról itt akkor szó sem lehetett. Sem művésze, sem közönsége nem volt, sem művésze, sem közönsége nem lehetett. Ennek oka az 1868 óta magyar kormányzati principiummá kitűzött és végrehajtott centralizáció, mely nemcsak a politikai közigazgatásban, nemcsak gazdasági és pénzügyi téren, de az állami és nemzeti életmunka minden megnyilvánulásában sem tűrte el a regionálizmust. A szellemi életmunka terén sem. A régi, 1868 előtti Erdélyben, ha szegényesen is, de minden intézmény ki volt építve vagy meg volt alapozva, melyre az önálló, erdélyi szellemi élet-akarák a maga épületét kiépíthette volna. Erdélynek megvolt a maga Nemzeti Múzeuma, Nemzeti Színháza, megvoltak a könyvtárai, megvoltak gyűjteményeinek csirái. Josika Miklós, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál a bizonyítékok, hogy voltak és lehettek írói. Városi és vidéki kastélyok a bizonyítékok, hogy volt architektúrája, Barabás Miklós a bizonyítéka, hogy lehettek képzőművészei, akik innen indultak ki, alaptudásukat itt szerezhették meg, munkát itt találhattak...

De ez 1868 előtt volt lehetséges csupán. Azóta Budapestre koncentrálódott minden, ami szellemi munka és az erdélyi szellemi munkás is csupán Budapesten keresztül tudott érvényesülni, az Erdélyből induló szellemi munkaakarák csak budapesti márkával tudott az erdélyi közönséghez is utat kapni. Nem akarok túlságosan kiterjeszkedni annak az illusztrálására, hogy ennek a centralizációnak milyen súlyos következményei voltak reánk, csupán a szellemi életmunka irodalmi és zenei részéről kell megállapítanom, hogy itt a centralizáció következményei nem voltak olyan katasztrófálisak, mint a képzőművészetinél. Ha erdélyi író vagy zenész kénytelen volt is Budapestre menni és ott ragadni, ha érvényesülni akart, de legalább az erdélyi közönség itthon is kaphatott irodalmi és zenei műveltséget. És talán éppen azért, mert nem élt túlközel az irodalmi és zenei termelés forrásához, talán mert anyagi helyzete sem engedte meg annyira, de nyilvános könyvtárak, meg egyéb ingyen olvasási lehetőségek sem állottak olyan bőven rendelkezésére, Erdély közönségének, kivált irodalmi műveltsége, ha nem volt is olyan sokoldalú és gazdag, viszont mélyebben inegalapozott volt, mint a budapesti, illetőleg Budapesthez közelebb élő magyar közönség irodalmi műveltsége.

Viszont képzőművészeti műveltséget Erdély közönsége nem kapott, mert nem kaphatott. Ifjúságunk két generációja nőtt fel úgy, hogy semmi körülmények között, semmiféle iskola, vagy más intézmény útján itt benn képzőművészetről nem is hallhatott. Egyetlen képzőművészeti gyűjteményünk, egyetlen kiállítási helyiségünk, egyetlen művészeti iskolánk nem volt. Építőipari szakiskolánk egy volt, Kolozsváron, azt is beszüntették a háború előtt. Még két alsófokú kőfaragóiskoláról és két vagy három faipari iskoláról tudok az impériumváltozás előtti Erdélyben.

Építőművésznünk Erdélyben meg nem élhetett, mert nagyobb szabású állami vagy közigazgatási épületet budapesti építészekkel terveztetett az állani, de saját egyházaink is, valamint magánépítetőkünk is csupán abban a művészen bíztak, akit Budapestről ajánlottak nekik. És amilyen volt a helyzet az architektúrában, ugyanolyan volt a szobrászatban és piktúrában is, nem is szólva az alkalmazott művészetekről. Ez alól a szabály alól az erdélyi szászok voltak a kivétel csupán, akiknek mindig megvolt a maguk művészeti élete, akik Erdélyben élő szász művészeket foglalkoztattak fejlett művészi életük minden területén. Viszont nem voltak kivételek Erdély románjai, akiknek az impériumváltozás előtti legnagyobb szabású építkezését, a szebeni gör. keleti metropolitatemplot a budapesti műegyetem professzora, néhai Nagy Virgil építésztanár tervezte.

Irodalmi, zenei kultúra van, – képzőművészeti nincs. Így kapott minket, Erdélyt, az impériumváltozás. És ha eddig nem is láttuk a szükségét, de Romániához való csatoltatásunk első pillanatában már bizonyosan tudtuk, hogy az ideszakadt magyarság életlehetőségének egyetlen feltétele, ha kultúráját megtartja, fejleszti és teljessé teszi.

Hogy az iskolázás, népműveltségterjesztés, társadalmi kultúrszervezkedés és irodalom terén mit épített úgyszólván a semmiből a magáramaradt, eredetileg is szegény, de az agrárreform rossz és egyoldalú végrehajtása, valamint az országos gazdasági állapotok állandó leromlása következtében teljesen leszegényedett magyarság tíz esztendő óta, azon néha – őszintén szólva – magunk is elcsodálkozunk. De bátran merjük állítani, hogy nyelvi és irodalmi részében, sőt zenei részében kultúránk épülete úgy meg van alapozva, hogy nyugodt lélekkel építhet rajta tovább Erdély magyarsága.

Viszont képzőművészeti részében kultúránk fundamentumait még nem taadtuk lerakni, sőt még az alapfalak számára szükséges alapozási árkok sincsenek nagyobbbrészt kiásva. Pedig itt sem késlekedtünk, sokat és sokszor próbáltunk, sokszor elbuktunk, sokszor újrakezdünk. És tudatában vagyunk annak, hogy kultúránk képzőművészet nélkül csonka kultúra, életképtelen valami.

De sorba veszem a történéseket

Már 1919-ben megpróbálta egyik, mai napig is legagiliasabb újságírónk (és íróművészünk), Szentimrei Jenő, hogy Erdély képzőművészeit közös kiállítás keretében összegyűjtse. Célja ennek az volt, hogy egyrészt számbavehessük hányan vannak, mit dolgoznak és milyen értékűek professzionista képzőművészeink, másrészt a közönségnek és sajtónak nyissa ki a szemét: lám, vannak, dolgoznak, akarnak itt Erdélyben is, tehát álljatok melléjük és a művészi szükségleteket velük, az ő munkájukkal elégtételt ki.

A kiállítás megvolt Kolozsváron, sőt látszólag sikerült is. De későbbi eredményes következménye nem lett. Az a reménység, hogy a művészek és a művészetet értők, illetve becslők valamely formát kaptak volna arra, hogy valamilyen szervezetben, egyesületben tömörültek volna, nem történt meg. Sőt az sem történt meg, hogy a következő esztendőben tárlatot lehetett volna rendezni... 1921-ben újabb kísérlet történt. Ekkor egy művelt ókirályságbeli román katonatiszt Bacalogla ezredes ösztönzésére ugyancsak Kolozsváron néhány lelkes magyar és román kultúremlő megpróbálta egy kiállítás kapcsán összehozni Erdély képzőművészeit. A kiállításnak ezt a címet adták: Collegium Artificum Transilvanicorum, amit magyarra így fordítottak le: Erdélyi Képzőművészeti Szalon. Magyar, román és szász művészek háromszázon felül való képeit, szobrait, grafikáit, architektúráit és iparművészeti terveit mutatta be az az érdekes tárlat, mely a művészeti kultúrának minden politikán felül való erejét és ebben az erdélyi három nemzet egymásközötti békességes összedolgozását dokumentálta. De talán éppen ezért nem lett folytatása sem, mert az akkori bukaresti politika a mindenáron és minden téren való centralizációban látta a maga főprincípiumát és azzal sem törődött, ha ezáltal az erdélyi románság életerejét is gyöngítette Erdély földjén.

Azóta Erdélyben általános képzőművészeti tárlat nem volt. Csak egyes művészek rendeztek évről-évre igen primitív, inkább vásárjellegű kiállításokat, évről-évre kisebb erkölcsi és anyagi sikerrel.

Ennek következménye, hogy közönségünknek még a magyar impérium idejéből való nagyon kicsiny képzőművészeti műveltsége úgyszólván megsemmisült, sőt a kontárművészek és amatőrök felburjánzásával meghamisítódott. Lapjainknak komoly képzőművészeti kritikája nincsen, mert képzőművészethez értő, meg nem téveszthető, illetőleg nem befolyásolható kritikusunk sincsen. És sajnos, hiányzik társadalmunkból az a néhány anyagilag független, gazdag gyűjtő-, amatőr és szervezőtehetség, aki a komoly és igazi művészethez egyaránt legalább egyetlen képzőművészeti szervezetet tudott vagy akart volna megteremteni.

ANALFABÉTÁK, KONTÁROK ÉS KÖZÖMBÖSEK

Csírájában pedig megvolna egy természetes és életképes művészeti élet lehetősége. A nagybányai művésztelepet és mesteriskolát a román államhatalom nem oszlatta fel, de mérsékelten bár, támogatja, privilégiumait nem bántotta. Kolozsváron rajztanárképzőt és mintarajziskolát állított, melynek igazgatója Papp Sándor festőművész, a budapesti

Iparművészeti Iskola tanára volt. Azonban Nagybányán megállott az idő – ezelőtt húsz esztendővel már, ott még ma is hivatalosan az ősi impresszionizmus – haldoklik. A kolozsvári művészeti iskolával pedig az a baj, hogy sok az ellensége Bukarestben és így mai napig sincsen biztosított költségvetése, rendes épülete sincsen, máról holnapra tengődik a legteljesebb bizonytalanságban, ami fejlődését benítja és hatását lerontja.

Ezek a körülmények természetesen elkedvetlenítették Erdélyben élő és dolgozó képzőművészeinknek éppen azt a kis hányadát, amely komoly művészi értéket jelent a magyarságnak. Igen sok komoly művészünk itthagytta Erdélyt, mert nemhogy fejlődéséhez való lehetőségeket nem tudott itt magának biztosítani, de létminimumát sem tudta megkeresni.

Most két éve statisztikát állítottunk össze az erdélyi, illetve a Magyarországtól elcsatolt területen élő és idevaló képzőművészekről. Elég nagy nehézséggel (hiszen művészeink elég nagy területen élnek és dolgoznak szerteszórva) sikerült megállapítanunk, hogy majdnem száz (100) professzionátus művész él Erdélyben, kik közül 50-60-at komoly művészeknek kell elkönyvelnünk. Ezeknek több mint felerésze magyar, 25-30 százaléka román és 15-20 százaléka szász. Viszont amíg a szász művészek existenciáját művelt és századok óta szervezett társadalmuk, a románokét pedig az állam, illetve az államilag támogatott közigazgatási, gazdasági és kulturális közületek és szervezetek biztosítják, addig a magyar művészek életexistenciája ma teljesen bizonytalan. Ezt a bizonytalanságot pedig nem a nemtörődömség és az áldozatkészség, vagy a művészi kultúra semmibevevése okozza, hanem az a lehetetlen helyzet, hogy művészetiileg analfabéta társadalmunk jóhiszeműségét és áldozatosságát a beteg viszonyaink között természetesen felburjázott kontár és amatőrművészek lelkiismeretlenül és szemérmetlenül kihasználják, amiben őket a tudatlan, vagy helytelenül jószívű, de sokszor éppen ezirányban befolyásolt, sőt terrorizált napisajtókritika is támogatja.

Egy másik súlyos sérelme a komoly professzionista művészeknek az, hogy a magánemberekből álló műpártoló társadalmon kívüli legfontosabb lehető munkarendelő, az autonóm magyar egyházak egyáltalában nincsenek berendezve még ma sem arra, hogy a maguk kultúrhivatását a művészet terén is szolgálhassák. Az egyházak építkezéseinek, berendezéseinek, díszítő és abszolút művészi munkáinak csak véletlenül veszik igénybe művészeinket. A templomok, iskolák, paplakok, képek, szobrok és berendezések művészek igénybevétele nélkül, a legbarbárabb módon készülnek általában. Még jó, ha külföldi ún. egyházművészeti gyárakból hoztják el a kész holmit az egyházak, vagy külföldi mintakönyvekből való tervek után vidéki, tudatlan mesteremberekkel építtetnek és készíttetnek egyetmást. De ennek oka sem a rosszakarat, vagy a művészet és művészeink lenézése, csupán az egyházi központokban is uralkodó tudatlanság és az abból folyó nemtörődömség. Jellemző, hogy a protestáns teológiákon a művészettörténetnek és művészeti esztétikának nincsen tanszéke, de a katolikus papnevelőkben sincsen tudtommal megfelelő művészeti képzés.

MŰVÉSZSZERVEZKEDÉS, PRÓBÁLKOZÁSOK

Ezeket konstatálva, egyetlen orvosságát láttuk minden bajunknak a magunk között való szervezkedést.

Megpróbáltuk először a nemzeti különbség nélkül, erdélyi alapon való szervezkedést és ez most már nem az államhatalom gyanakodása miatt nem sikerült. Sőt, amióta a nemzeti parasztpárt van uralmon, egyenesen biztatást kaptunk arra, hogy kimondottan erdélyi alapon, együtt románok, magyarok és szászok alkossuk meg az Erdélyi Képzőművészek Egyesületét. Tavaly alakulógyűlést is tartottunk, az alapszabályokat előre elfogadta az ezügyben Kolozsvárra jött művészeti államtitkár. És a dolog mégis elaludt, ma sem tudom, mi okból. Mindenesetre kiderült, hogy olyan művészeti egyesületet, mely az összes erdélyi művészeket egyesítené, ma, vagy helyesebben ma még összehozni nem lehet.

Igy merült fel az a gondolat, éppen a legprogresszívebb művészi irányokat képviselő néhány magyar művészen, hogy egyelőre, kezdetnek, egy szűkebbkörű szabad munkaközösségben társuljanak, mely minden nehezebb forma nélkül, pusztán a legszükségesebb célkitűzésekkel a múlt év végén ideiglenesen meg is alakult. Röviden összefoglalt célkitűzései talán a legjobban jellemzik az erdélyi állapotoknak fentebb vázolt helyzetét. A »Barabás Miklós-céh« az erdélyi magyar képzőművészek szabad munkaközössége. A munkaközösség célja: a professzionátus és igazi művészek tömörülése által a mai anarchikus művészi állapotoknak megszüntetése. A fenti cél elérésére szolgáló eszközök megteremtése: Egyelőre legalább évente egy közös kiállítás rendezése. Sajtóban és a közélet minden lehető fórumán propaganda folytatása egy Erdélyben, lehetőleg Kolozsváron felépítendő modern műcsarnok érdekében.

A Barabás Miklós-céh az alábbi művészeket tartja nyilván mint tagjait Jándi Dávid, Mund Hugó (Nagybánya), Nagy Imre (Csíkszögöd), Podlipny Gyula (Temesvár), Szolnay Sándor (Kolozsvár), Udvardy Ignác (Nagyvárad), Varga Albert (Póris) festőművészeket, Gallas Nándor (Temesvár), Kara Mihály (Belgrád) szobrászművészeket és Kós Károly (Sztána) építész.

Első tárlatára most készül ez a kis társaság Kolozsváron. Őszre Bukarestben készül kiállítani és ha sikerülne, úgy Budapesten is. Ha ugyan addig ez a szervezet is fel nem bomlik...

NAGYBÁNYÁTÓL – A VÍZSZABÁLYOZÁSIG

Ezek lennének a mi tízesztendős művészeti életünknek mozgalmi állomásai. Most még talán érdekes volna (már amennyire persze ezt minden pontos statisztika nélkül megtehetem) számba venni azt, kik azok a művészek, akiket számon kell tartanunk, hol élnek, mit dolgoznak, kiket tartunk számon Erdélyben mint műgyűjtöket, miféle gyűjteményeink vannak?

Nagybányán, a Romániához csatolt régi, ismert (és egyetlen) magyar művészeti munkaközpontban él és dolgozik még ma is, vagy legalább is megfordult és dolgozott mai erdélyi piktoraink legnagyobb része. Ennek a szabad festőiskolának lelke és vezetője a tekintélyes, ősz mester:

Thorina János. Tavaly az ő leghívebb tanítványa: Mikola András vette át a tényleges igazgatást és mellette talán még Bórtők képviseli a régi, orthodox nagybányai impresszionizmust. A tanítványok tehetségesebbjei természetesen kinöttek ebből a ma már anakronizmus-számba menő művészi irányból és legtöbbször – még az idősebbek is – már csak külső elnevezésükben »nagybányaiak«. Az ott élő idősebb generációból Ziffer Sándor már egészen modern és még inkább az, sőt a maga nemében egészen egyéni stílusú művész Ferenczy Noémi, aki főképpen a textil mestere. A fiatalabbak közül (ezek sem gyerekek ám) talán Mund Hugó és Jándi Dávid azok, akiket Nagybánya érdekesebb és súlyosabb művészegyéniségei közé kell sorolnunk.

Nagyvárad és Temesvár, mint amely városok közelebb estek Budapesthez és amellet mozgókéony, a kultúra iránt fogékony és jómódú kereskedő és iparos polgárságuk is volt, már az impériumváltozás előtt is eltartottak és foglalkoztattak néhány művészt. Máig meg tudott ragadni egypárunk Váradon, de a változott gazdasági és kulturális viszonyokat példázza, hogy talán legtehetségesebbjük, a szobrász és grafikus Kara Mihály a múlt őszön Belgrádba vándorolt ki: ott kapott munkát és megélhetést. Temesvár még tartja Podligny Gyulát és Litteczky Endrét, a két piktor és Gallas Nándort, a fényes tehetségű, alapos tudású fiatal szobrászt.

A Királyhágón belüli Erdélyben a múltban is, most is nagyobb a baj. Kolozsvárnak van ugyan néhány magyar piktor, de az európai mértéket talán csak a fiatal, még a maga igazi útját kereső expresszionista Szolnay Sándor üti. Désen a már középkorú, alapos rajztudású, de túlságos akadémikuságába belecsontosodott Szopos Sándor festőművész éldegél (egykori Hegedüs László-tanítvány): A csíki hegyek között, kis falujában él és dolgozik Nagy Imre, a tipikusan-székely művész: piktor, szobrász és kiválóan karakterisztikus grafikus, rézkarcos és fametsző. Marosvásárhelyen Jeddy Sándor, az Iparművészeti Iskola egykori tehetséges növendéke él és néhány évvel ezelőtt igen szép sikereket aratott bútoraival, berendezéseivel, de egy idő óta nem tudunk róla semmit. Ugyanott dolgozik szinte teljesen elfelejtve egy másik derék iparművésznünk: Bedőházy Katinka.

Es ha már nőkről van szó, meg kell említenem két szorgalmas grafikusunkat soraikból: Litteczky festőművész feleségét és Pálffy Erzsébetet (Temesvár). Építőművészeink, akik dolgoznak, ma nincsenek. Egyik, legtehetségesebbjük az impériumváltozás után jött haza Budapestről és szülővárosában, Kolozsváron próbált megélni. Négy esztendeig bírta, végül Bábolnay József kivándorolt innen- Amerikába. Én magamnak – ha már magamról is beszélnem kell – jórésben az írásművészetre kellett áttérnem és ma csak mellékesen tervezek épületet, mert abból ma itt magyar művész meg nem élhet.

Az erdélyi románok idősebb generációja közül a Székely Bertalan egykori tanítványa: Papp Aurél (Szatmár) a legerősebb ma. Kítünő rajztudásával, a monumentálist nagyszerűen megérző és megtaláló komponáló erejével, fantáziájával ma talán Romániában a monumentális piktorát ő képviseli legméltóbban; de megélni ő sem tud a művészetéből és jelenleg az Ecsedi lóp-szabályozó társulat igazgatója. A fiatal erdélyi románok közül a kolozsvári Demian Tany és Ciuppe Aurél a legtöbbet ígérő komoly tehetségek.

AZ EGYETLEN MAGYAR MŰGYŰJTŐ

Magyar műgyűjtő magánembert, a szó komoly értelmében valót, alig ismerek. Egyetlen rendszeres gyűjtőről tudok – hallomásból; ez az aranyosgyéresi Sodronyipar Rt. vezérigazgatója: Diamant Izsó, akinek állítólag érdekes és értékes grafikai gyűjteménye van. Most épült kolozsvári házát azonban bécsi építőművésszel (állítólag Hoffmann-nal) tervezette. Az állam ritkán vásárol erdélyi, még ritkábban magyar műtárgyat és megbízásait is román származású művészeknek adja; társadalmi és kulturális közületeinknek a képzőművészetre pénzük és rendeltetésük sincsen.

Beszámolóm száraz, egyhangú és nem is elég alapos. Nehéz, sőt szinte lehetetlen ma Erdély 10 esztendő művészeti életsorsáról pontos és teljesen kimerítő képet adni.

A kép, amit tökéletlenül adhattam: szürke és szomorú. De ha ez is a jelennek színe és hangulata, ez nem jelent reménytelenséget és a jövőről való lemondást. Szükségünk van magyar kultúránk teljességének kiépítésére, ma inkább, mint a múltban volt, tehát ki fog épülni művészeti kultúránk épülete is!

Akarjuk, mert – élni akarunk!

(Műgyűjtő, 1930)

VADÁSZ GYÖRGY SÉNYEI KÁPOLNÁJÁHOZ

Az OCTOGON idei harmadik számában láttam meg az Isten kemencéje kápolna fényképét (Bachmann Zoltán méltató szavai kíséretében). Hogy mennyire mélyen megérintett, azt most jól mutatja az Országépítő e számának kiemelt publikációja (Szél Ágnes építész és fényképész ihletett képeivel), de számomra nem afféle „hónap szépe” ez az épület, hanem minden egyszerűsége, primitívsége ellenére, pontosabban éppen azáltal korszakos műalkotás, a legjelentősebbek közé való. S itt most, minél előbb, előre bocsánatot kell kérnem az építészről, csak szélsőségesen személyes tudok lenni érzéseim leírásában; s még ha bántónak is tűnhet egy-egy megfogalmazás, tudnia kell, milyen szeretettel írom. Mert bizony nekem az idén hetven éves, új, reprezentatív albumában harminc év nem mindennapi munkáit bemutató Vadász Györgynek ez a legkedvesebb (mondhatom-e, hogy legjobb?) háza. Emlékműveinek (Mohács, Gábor Áron, Muhi) egy része ugyanezt az elemi erejű építészeti gesztust tartalmazza, amelyben az alkotó szinte nincs is jelen; személyisége, amelyre szükség volt a bátorsághoz, hogy merjen ennyire személytelen művet létrehozni, a háttérben marad a nézőt az időtlen, a lélek mélyrétegeiben ismerős hullámokat verő alkotással szembesítve. Ha valaki tudja, mit jelent egy boglyakupola (sajnos elkerülhetetlen dicsekedve előtérbe tolnakodnom), én azok között vagyok, hosszú évek óta foglalkozva e forma rejtélyeivel, szimbolikus tartalmával, eredetével. Tele van a fejem mindenféle ezzel kapcsolatos ismerettel, de amikor megláttam a képet, a szívem felől öntött el a melegség. Ezért nem bántás, hogy tudomásul kellett vennem, az építész egyáltalán nem érdekli, amit a boglyakupola múltjáról tudni lehet. Nem érdekli a boglyaforma statikai tökéletességének tudománya, és a zseniális ősi technológia, az álboltozat, amely legalább négyezer éve, kisázsiai kerek piramisok, egyiptomi lakóházak, szardiniai pásztorkunyhók formájában folyamatosan létezik a primitív, pontosabban építész nélküli építészetben, és a mai napig így rakják a tyúkóákat a bácskai tanyákon. Vadász a maga szélsőségesen dilettáns módján egy betonhéjat (persze építész, és tudja, hogy a kereszt alakú nyílás csak így vágható bele a

héjba) bélel téglával és burkol kövel (a délolasz trullók is három rétegűek), hogy olyan legyen, amilyennek lennie kell, mert ezt nagyon is jól tudja, persze. És ezzel a könnyedséggel van bátorsága megépíteni baráti felkérésre (mert a történet nélkülözhetetlen szereplője a Sényén élő barát, Szilágyi István, aki valamikor a nyolcvanas évek közepén nyitotta meg legendás vendégházát, a falusi turizmus afféle prototípusát, amely nem a turizmusban, hanem a hagyományos vendégbarátságban találta meg forrását) egy katolikus kápolnát a legősibb, kereszténység előtti magyar szentély formájában, amely forma azonban harmonikusan nőtt bele a kereszténységbe, sőt egyik fontos eleme az ősi hit és a kereszténység közötti természetes, mert a természeti lét lényegéből fakadó folyamatosságnak. A középkori kerektemplomok kozmikus segédlettel elevenítették meg a szentek alakjaiba rögzített elemi ismereteket, mikor a hívek szeme előtt mutattak rá a fénypázmák a közöttük lévő kapcsolatokra és az összefüggésekben rejlő folyamatokra. Vadász tudva-tudatlanul ugyanezt ismétli meg fénykeresztjével, amely vészabónoémiának az elemi kettősséget, Napot és Holdat, meleget és hideget, nappalt és éjszakát, életet és halált ábrázoló falképein vándorol naponta újra, a halál után minden nap az életet felragyogtatva. Bachmann Zoltán gondolataiban sem véletlenül támad fel az ókeresztény sírkamrák világa, ugyanarról van szó akkor is, ha az Isten kemencéje a keleti nagykulturák késői követe, a magyar népi kultúrában megnevesedett gyümölcsének (a búboskemencében égő tűz a család, az élet középpontja, megtartója, a boglyaforma földalatti hombárban tartja meg életképességét a gabona, az élet) örököse, a századforduló nemzeti törekvéseinek (Lajta, Lechner, Wigand, Árkay, Borsos, Dobovszky és a többiek kupoláinak és íveinek) folytatója.

Áll a zalai tájban egy hófehér boglya, a belőle áradó nyugalom a statikai tökéletességé és azé a könnyedségé, amellyel a termés betakarításakor a szénaboglyát évezredek óta felhánnyák. Milyen stílusú egy szénaboglya? Értelmetlen kérdés, a szénaboglya nem lehet másmilyen. Most felmerül a kérdés, lehet-e egy kápolna másmilyen?
Gerle János